

حقوق غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه بین المللی

سید صمد طاهری^{۱*}

اکرم بهرامی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰

چکیده

غیرنظامیان، زنان و کودکان، اسیران جنگی، مجروحین و... به طور کلی قاعده مند کردن مخاصمات مسلحانه می باشد. از این منظر جنگ یک عمل اجتناب ناپذیر است، اما آثار و تبعات جنگ را بر گروه های مورد حمایت می توان کاهش داد. قربانی شدن افراد غیرنظامی در مناطق نظامی و سیاسی کشورها اساسی ترین و بدیهی ترین حقوق آنها یعنی حق حیات آنها را نقض می کند غیر انسانی بودن کشتارها آنقدر از اثبات آن ها و اسناد استرداد به ماهیت حقوقی بین المللی با این حال یادآوری معادلات بین المللی دولت های درگیر مخاصمات مسلحانه وجدان ناهوشیاری جنگ طلبانه سرمست قدرت را به چالش خواهد کشید کنوانسیون ها و پروتکل های ژنو به منظور محاکمه عادلانه افراد مورد حمایت و جلوگیری از اجرایی خودسرانه حقوق افراد غیر نظامی و یا ارتکاب رفتارهای غیر انسانی ضمانت های قضایی گسترده پیش بینی می نمایند. حق جبران خسارت، حق رفتار با احترام، حق حمایت و حق درخواست غرامت از جمله حقوقی است که در اسناد بین المللی و منطقه ای برای قربانیان نقض های شدید حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه بین المللی به رسمیت شناخته شده است. جنایات گروه های تروریستی با حمایت اسرائیل آمریکا به غیرنظامیان در کشورهای مسلمان از موارد نقض و تعرض به حقوق بنیادین افراد غیر نظامی از جمله حق حیات حق من شکنجه و سایر حقوق است نهادهای حقوق بشری در قبال نقض و تعرض به حقوق های افراد غیر نظامی موضع گیری موثر و شفاف انجام نداده اند. در این مقاله به بررسی وضعیت حقوق غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه خواهیم پرداخت.

کلید واژه: مخاصمات مسلحانه، حقوق غیر نظامیان، حقوق کودکان، حقوق زنان، حقوق بین المللی

بشردوستانه.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد دانشکده حقوق دانشگاه قم (نویسنده مسئول) samdtaheri60@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد الهیات دانشکده فارابی دانشگاه تهران hramiakram06@gmail.com

۱. مقدمه

مخاصمات مسلحانه واقعیتی دردناک و غم‌انگیز هستند که به اشکال مختلفی توجه جامعه بشری را به خود معطوف نموده است به ویژه آنکه بیشترین و عمیق‌ترین پیامدها را بر غیر نظامیان به جا می‌گذارد. غیر نظامیان ای که در نه در پایه برپایی آن و در نه وضع قوانین حتی در مطالبه اجرای قوانینی که آنها را از جنگیدن معاف می‌کنند هیچ دخالتی ندارند از این رو افراد غیر نظامی درگیر در مخاصمات مسلحانه مورد تعرض قرار می‌گیرند و مهم‌ترین حقوق انسانی آنان مانند حق حیات حق سلامت حق آموزش و غیره از بین می‌رود.

اصلی‌ترین قربانیان غیر نظامیان آن در طی تاریخ زنان و کودکان هستند. آنها کسانی هستند که در جنگ‌ها کشته می‌شوند، مورد آزار و اذیت قرار می‌گیرند، خانه و خانواده خود را از دست می‌دهند و با فقدان آموزش و بهداشت با تاثیرات عمیق روحی مواجه می‌گردند زنان و کودکان به عنوان بخشی از جامعه که به بیشترین حمایت در برابر خشونت و آزار جنسی و سوء تغذیه و شرکت در مخاصمات مسلحانه نیاز دارند معمولاً در دوران تنش و نزاع مسلحانه به فراموشی سپرده می‌شوند و در این فضای بی‌کیفیتی به فراهور مورد سوء استفاده ی نیروهای نظامی قرار می‌گیرند جنگ‌ها به عنوان عامل اصلی، توسعه جوامع را که برای تساوی حقوقی و اجتماعی زنان و کودکان امری مهم است تحت تاثیر خود قرار داده و آنان را به عنوان قربانیان اصلی و بی‌دفاع جوامع به سوی نابودی و انزوا و تبعیض می‌کشاند. تحت تاثیر مستقیم یا غیر مستقیم جنگ‌ها روزانه هزاران زن و کودک در سطح جهان در اثر گرسنگی، کمبود آب و غذا و بیماری‌های رایج ناشی از مخاصمات مسلحانه قربانی می‌شوند.

وضعیت تأسف بار جنگجویان مجروح، اسیران، کودکان، زنان و سایر افراد آسیب‌پذیر از نبردها، باعث واکنش‌های حمایتی از آنها در قالب ایجاد محدودیت در شیوه‌های نبرد و عدم کاربرد سلاح ممنوعه گردید. در این اثنا با ظهور ادیان توحیدی و ابلاغ احکام الهی تلاش شد به کمک توصیه‌های دینی تا حدود فراوانی از آثار زینبار جنگ‌ها بکاهند. از لحاظ تاریخی دین اسلام در بستری از منازعات مسلحانه در مسیر استقرار و تثبیت نظام اسلامی، نشو و نما یافته است. در دین اسلام اصل بر صلح می‌باشد.

تأثیر جنگ بر اقتصاد و امنیت سرمایه‌گذاری، فعالیت‌های شغلی، تخریب کارخانه‌ها، معادن، پالایشگاه‌ها، اثرات ناشی از جنگ بر اجتماع مردمی، زیست ساکنان سرزمین، بافت طبقاتی، زندگی غیر نظامیان، آموزش و پرورش، زنان و کودکان، اثرات مرتبط با امور فرهنگی، هنری و مذهبی افراد جامعه و به طور کلی فقر، گرسنگی، ویرانی شهرها و روستاها، هرج و مرج، نقض حقوق و آزادی‌ها، قتل و کشتار، هتک حرمت

و حیثیت ذاتی انسان، شکنجه، تجزیه خانواده‌ها، آوارگی، اسارت و بازداشت، کار اجباری، سربازگیری، جنایت جنگی، تنها گوشه‌هایی از این فاجعه و تفکر ناسالم آدمی جهت ادامه بقاست.

حقوق بین‌المللی بشردوستانه از کسانی که در جنگ‌ها مشارکت نمی‌کنند، مانند غیرنظامیان و پرسنل نظامی مذهبی محافظت می‌کند. همچنین از کسانی که دیگر در جنگ مشارکتی ندارند مانند مجروحین، کشتی‌شکستگان و مبارزان بیمار و اسرای جنگی، محافظت می‌کند. این افراد از حق زندگی و احترام به تمامیت جسمی و روحی برخوردار هستند. آنها همچنین از ضمانت‌های قانونی برخوردار هستند و با آنها باید در تمامی شرایط به صورت بشردوستانه و بدون هیچ تبعیضی رفتار شود. حال سوال اصلی این است که غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی چه حقوق‌هایی دارند و حقوق غیر نظامیان در حقوق بشر دوستانه چگونه است؟ در این نوشتار سعی بر این است تا با بررسی از کتب، مقالات و مجلات پژوهشی اینترنتی به این سوالات پاسخ داده شود.

۲. مفهوم مخاصمات مسلحانه از دیدگاه حقوق بین‌الملل

در حقوق بین‌الملل، مخاصمات مسلحانه (جنگ) شیوه اجبار همراه با اعمال قدرت و زور است که می‌توان آن را از نظر حقوقی چنین تعریف نمود: جنگ به عنوان «ابزار سیاست ملی»، مجموعه عملیات و اقدامات قهرآمیز مسلحانه‌ای است که در چهارچوب مناسبات کشورها (دو یا چند کشور) روی می‌دهد و موجب اجرای قواعد خاصی در کل مناسبات آنها با یکدیگر و همچنین با کشورهای ثالث می‌شود. در این جهت، حداقل یکی از طرفین مخاصمه در صدد تحمیل نقطه نظرهای سیاسی خویش بر دیگری است. به این ترتیب، عملیات قهرآمیز مسلحانه وسیله و هدف تحمیل اراده مهاجم می‌باشد. در مجموع مفهوم حقوقی جنگ شامل چهار عنصر یا رکن اساسی است: عنصر تشکیلاتی و سازمانی (کشورها)، عنصر مادی (اعمال قدرت مسلحانه)، عنصر معنوی یا روانشناسی (قصد و نیت جنگ) و سرانجام هدفدار بودن جنگ (منافع و مصالح ملی). (رجبی نفیسه، ۱۳۹۸: ۲)

امروزه پدیده شوم جنگ (مخاصمات مسلحانه) در عرصه بین‌المللی و بین‌الدولی داخل مرزهای کشورها و یا سایر همسایگان مشترک و مرز تهدید یافته است لکن آثار مخرب آن با وجود تمامی تلاش‌های حقوقی بین‌المللی و بشردوستانه همچنان پابرجا با برجاست اسناد بین‌المللی همچون کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۵۹ پروتکل الحاقی به آن ۱۹۷۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی ۱۹۹۸ کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹ و پروتکل اختیاری آن ۲۰۰۲-۲۰۰۱ اعلامیه حقوق بشر و میثاق حقوق مدنی و سیاسی و حقوقی اجتماعی

اقتصادی فرهنگی از مهمترین اسناد حقوق بین الملل هستند که هرگونه تجاوز و تعدی به حقوق افراد غیر نظامی به ویژه کودکان و زنان در زمان جنگ را منع می نمایند. (حمیدی فریده و جمعی، ۱۳۸۵)

۳. حقوق غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه کشورهای مسلمان

امروزه غیرنظامیان ویژه کودکان و زنان بسیاری در مخاصمات مسلحانه در بعضی از کشورهای مسلمان قربانی می شوند طی سال‌های اخیر در گروه‌های تروریستی تحت حمایت اسرائیل آمریکا و سایر متحدانش در کشورهای مسلمان به ویژه سوریه عراق و افغانستان مرتکب جنایت ضد بشریت به افراد غیرنظامی خصوصاً زنان و کودکان شده‌اند سازمان ملل متحد نسبت به وضعیت بحرانی افراد غیرنظامی هشدار می‌دهد مخاصمات مسلحانه سال‌های اخیر در کشورهای مسلمان از جمله افغانستان عراق سرزمین‌های اشغالی فلسطین و سوریه و ساعد کشورها نشان داده است که کشورهای غربی و در رأس آنها آمریکا و سایر همدستانش و نیز رژیم اشغالگر اسرائیل در طرح ادعاهای دروغین مبنی بر حمایت از افراد غیرنظامی به ویژه زنان و کودکان خود باد مبادرت به نقض آشکار و گسترده حقوق بنیادین افراد غیر نظامی از جمله حق حیات حق من شکنجه و سایر حقوق نموده اند عدم موضع گیری موثر و شفاف نهادهای حقوق بشری در قبال نقض حقوق غیر نظامیان در کشورهای مسلمان است هنوز نهادهای حقوق بشری خصوصاً نهادهای مربوط به حقوق کودکان و زنان نتوانستند به با اقدام موثر و جدی خود مانع نقض حقوق کودکان در عرصه مخاصمات مسلحانه شوند.

جنایات اخیر گروه‌های تروریستی در کشورهای سوریه عراق افغانستان از موارد نقض ارتكابی توسط این گروه‌ها تعرض به حقوق بنیادین افراد غیر نظامی زنان و کودکان از جمله قتل کشتار، شکنجه، تجاوز جنسی و.... آنهاست به رغم هشدارهای برخی از نهادهای حقوق بشری مبنی بر بحران روانی بودن وضعیت غیر نظامیان در این کشور و لزوم پایان دادن به جنایت‌های گروه‌های تروریستی هنوز شاهد اقدام جدی نهادهای بین‌المللی در خصوص متوقف کردن اقدامات تجاوزکارانه تروریست‌ها در این کشور نیستیم دولت‌های غربی از جمله آمریکا و سایر متحدانش و برخی از کشورهای اسلامی با حمایت‌های مالی و تسلیحاتی از گروه‌های تروریستی و حامیان جدی جنایت ارتكابی توسط این گروه‌ها علیه غیرنظامیان خصوصاً زنان و کودکان در کشورهای عراق سوریه و افغانستان می‌باشند مسئولیت دولت‌ها نقش سازمان‌های بشردوستانه و معاهدات بین‌المللی در زمینه دفاع از حقوق غیرنظامیان می‌باشد متأسفانه شاهد اینکه در حوزه تعقیب متجاوز به دلیل منافع سیاسی خاص دولتها و قدرت‌ها اقدام صحیح صورت نمی‌گیرد باید برای الزام دولت

ها در دفاع از حقوق افراد غیرنظامی در جنگ‌ها دیوان کیفری بین‌المللی نقش مقتدرانه را ایفا نماید.
(خبرگزاری ایسنا، ۱۴۰۱)

۴. حقوق غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی

در عصر حاضر نیز تا قبل از سال ۱۹۴۹ و تصویب کنوانسیون‌های ژنو، غیرنظامیان از هر گونه حمایت حقوقی محروم بودند. علی‌رغم این تلاش‌ها، متأسفانه در عمل افراد غیرنظامی، اسراء و مجروحان همواره در طول منازعات به صورت گسترده و جدی از مخاطرات ناشی از نبردها متحمل خسارات جانی و مالی و ... فراوانی می‌گردند. (ضیایی بیگدلی محمد رضا، ۱۴۰۰: ۹۰) بنابراین در این قسمت به بررسی وضعیت حقوق اقشار مختلف و دیگر حقوق افراد غیرنظامی در مخاصمات مسلحانه خواهیم پرداخت:

۴-۱. وضعیت حقوقی غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه

۴-۱-۱. حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه

کودکان برانگیختن مخاصمات مسلحانه نیستند اما همواره صدمات زیادی در این رابطه به صورت گوناگون متحمل شده‌اند بنابراین از آنجا که بیشترین سهم صدمات ناشی از مخاصمات مسلحانه متوجه این دسته از غیرنظامیان می‌شود به همین جهت سازمان‌ها و نهادهای بشردوستانه و دولت‌ها را به اندیشه حمایت از این قشر آسیب پذیر بود داشته است چرا که حقوق کودک به مثابه زیر مجموعه ای از حقوق بشر بین‌المللی در نظام های حقوق بین‌المللی به شمار می رود که حمایت‌های ویژه ای نیز در جامعه بین‌المللی از آن می شود. (نمایان، ۱۳۹۲: ۷۱)

دولت‌ها به موجب مواد ۲۳، ۲۴، ۳۸، ۵۰، ۷۶، ۸۹ کنوانسیون چهارم ژنو و ماده ۷۰ (۱) پروتکل الحاقی اول، مکلف به اتخاذ تدابیر حمایتی ویژه در قبال کودکان شده‌اند. مواد مذکور ناظر بر تغذیه، پوشاک، دارو، مراقبت از ایتم یا کودکان جدا شده از خانواده، چگونگی رفتار در دوران محرومیت از آزادی و توزیع محموله‌های امدادی است. در ماده ۷۷ (۱) پروتکل الحاقی اول با بیانی کلی تصریح گردیده است که «کودکان می‌بایست از احترام ویژه برخوردار شوند.» در این خصوص مواردی نیز توسط کنوانسیون حقوق کودک و سایر اسناد بین‌المللی مورد اشاره قرار گرفته است. (جهان تیغ و نجفی حسین، ۱۳۹۷: ۵۵)

کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک، مصوب ۱۹۸۹ مهمترین سند بین‌المللی برای حمایت همه جانبه از کودکان است که اساس تفکر بین‌المللی برای بقاء رشد و حمایت از کودکان را در نظر دارد. ماده ۳۸

کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک از دولت‌ها می‌خواهد که به قواعد حقوق بشردوستانه، قبال اعمال در تعارضات مسلحانه، احترام گذارند و احترام به آن را تأمین نمایند.

-حمایت کنوانسیون از کودکان در مخاصمات مسلحانه در این موارد است:

-حمایت از کودکان غیرنظامی در برابر آسیب‌های ناشی از مخاصمات مسلحانه؛

-منع شرکت مستقیم و داوطلبانه کودکان زیر پانزده سال در مخاصمات مسلحانه؛

--منع استخدام کودکان زیر پانزده سال در نیروهای نظامی؛

-اولویت دادن به اشخاص بالای هجده سال برای استخدام در نیروی نظامی. (موسوی سید

محمد، ۱۳۹۸)

مطابق ماده یک کنوانسیون حقوق کودک منظور از کودک افراد انسانی زیر ۱۸ سال است مگر اینکه طبق قانون قابل اجرا در مورد کودک سن بلوغ کمتر تشخیص داده شود با مراجعه به اسناد حقوق بشر دوستانه خصوصاً کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹ سن زیر پانزده سال در زمینه کودکان قرار داده است و استثنائات نیز بر آن وارد شده است مانند داشتن پلاک برای سن ۱۲ سال مجازات اعدام برای سن ۱۸ سال پروتکل سال ۲۰۰۰ الحاقی به کنوانسیون حقوق کودک در مورد شمول مخصوص مخاصمات علیه کودکان در مورد سربازگیری و بازپروری جسمی و روحی کودک سن ۱۸ سال را مانند کنوانسیون حقوق کودک در نظر گرفته است در پروتکل الحاقی اول نیز مقرر می‌دارد که مجازات مرگ در رابطه با جرم‌هایی که با درگیری‌های مسلحانه مرتبط‌اند، نباید در مورد افرادی که در زمان ارتکاب جرم کمتر از ۱۸ سال داشته‌اند، به اعمال شود. پروتکل‌های الحاقی اول و دوم نیز استخدام کودکان در نیروهای نظامی را ممنوع اعلام کرده‌اند. (مجتبی مروت، ۱۳۸۵؛ صفحه ۱۴۲)

توسعه آموزش و ارتقا سطح آگاهی‌ها به افراد غیر نظامی مانند کودکان، والدین، نیروهای نظامی و انتظامی، آموزگاران، روحانیون، نهادهای مردم نهاد و نیروهای حافظ صلح درباره حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه و تلاش در جهت حمایت عملی از کودکان، از طریق خلع سلاح، ترخیص و بازگشت کودکان به خانواده و اجتماع، گام‌هایی دیگر در حمایت بیشتر از کودکان است. دولت‌های اسلامی که با تنظیم میثاق حقوق کودک در اسلام توسط سازمان کنفرانس اسلامی در تعامل با جامعه بین‌المللی و حمایت از حقوق کودکان در حوزه حقوق بشر گام برداشته‌اند، در تصویب و الحاق آن نیز شتاب‌کنند. یک شبکه نظارتی و گزارش دهی در سازمان کنفرانس اسلامی برای اجرای میثاق مزبور پیش‌بینی کنند و کمک‌های فنی کمیته حقوق کودک را جلب کنند. نیاز کودکان به محیط امن و عاطفی، کودکان ترجیحاً در پناه یک خانواده

بدیهی است در این موارد لازم است نیازهای اساسی کودکان مانند تغذیه، پوشاک و خدمات بهداشتی و آموزشی تأمین گردد. به ویژه لازم است با مشارکت دادن آنان در برنامه های متنوع، از آسیب های جسمی و روحی وارده به آنان کاست. چنانچه، دولت با انعقاد یک پیمان بین المللی بتواند کودکان سرزمین خود را از بلایای جنگ دور سازد، این کار بر دولت اسلامی لازم خواهد بود، زیرا این معاهده تعهدات متقابلی فراهم می سازد که کودکان از صدمات جنگ دور بمانند. در اینگونه معاهدات دولتها متعهد خواهند بود کودکان را در جنگ مشارکت ندهند و چنانچه کودکان در جنگ آسیب دیدند، اقدامات حمایتی لازم از آنان تا بازگشت به خانواده معمول گردد. (میرمحمدی مصطفی، ۱۳۸۷: ۷۵)

۴-۱-۲. حقوق زنان در مخاصمات مسلحانه

زنان و کودکان از محرومترین گروههای انسانی هستند که همیشه در جنگ، بحرانهای سیاسی و بلایای طبیعی اولین تیر به سمت آنان نشانه می رود، به طوری که در بیشتر موارد زنان و کودکان آواره و پناهنده در معرض انواع وضعیت های مشکل قرار می گیرند و مجبور می شوند شهر و دیار خود را ترک کنند. در این راستا جامعه انسانی خود را موظف می داند شرایط قومی، نژادی و ملی را کنار گذاشته و تنها فقط با در نظر گرفتن اشتراک در وجوه انسانی و تعلقات بشری به اینگونه افراد کمک کند. و جنگ یکی از بلایایی است که اصلی ترین قربانیان آن در طی تاریخ زنان و کودکان هستند. آنها کسانی هستند که در جنگها کشته می شوند، مورد آزار و اذیت قرار می گیرند، خانه و خانواده خود را از دست می دهند و با فقدان آموزش و بهداشت با تاثیرات عمیق روحی مواجه می گردند زنان و کودکان به عنوان بخشی از جامعه که به بیشترین حمایت در برابر خشونت و آزار جنسی و سوء تغذیه، و شرکت در مخاصمات مسلحانه نیاز دارند معمولاً در دوران تنش و نزاع مسلحانه به فراموشی سپرده می شوند و در این فضای بی کیفیتی به فراخور مورد سوء استفاده ی نیروهای نظامی قرار میگیرند. خوشبختانه در طی نیم قرن گذشته کنوانسیون های متعددی برای دفاع از زنان و کودکان منعقد شده است تا قبل از سال ۱۹۴۹ در حالی که نظامیان تحت پوشش عهدنامه های ژنو قرار داشتند غیر نظامیان از هرگونه حمایت حقوقی محروم بودند؛ بطوری که مخصوصاً در طی دو جنگ جهانی، در عمل ملاحظه شد که اتباع غیر نظامی دشمن از جمله زنان و کودکان آماج هر نوع تجاوز و تعدی بودند با انعقاد عهدنامه ژنو مورخ ۱۲ اوت ۱۹۴۹ شخص « مربوط به حمایت از افراد غیر نظامی در زمان جنگ، اتباع دشمن از حیث فردی تحت حمایت شدید حقوقی قرار گرفته و عنوان را یافتند. محافظت از صلح جهانی و امنیت بین المللی وظیفه مهمی است که در اولین منشور جامعه بین الملل » حمایت شده ۱۹۴۵ قید گردیده

است. اما جامعه بین‌الملل نتوانسته است چه جوامع کنونی و چه جوامع آیندگان را در مقابل آتش جنگها محافظت نماید. (کاظمی رقیه، ۱۳۹۹: ۲۹)

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در بند ۱ (ز) از ماده ۷ صراحتاً خشونت‌های جنسی را از زمره جرایم علیه بشریت محسوب کرده است. این بند به تجاوز جنسی، بردگی جنسی، فحش‌ای اجباری، حاملگی اجباری، عقیم کردن اجباری یا هر شکل دیگر خشونت جنسی مشابه اشاره کرده است خشونت‌های جنسی در بند (ب) از ماده ۸ اساسنامه نیز به عنوان جرایم جنگی، که با نقض قوانین و عرفهای حاکم بر منازعات مسلحانه بین‌المللی ارتکاب می‌یابند، شناخته شده اند. (مودن زادگان حسن علی، ۱۳۹۲)

۳-۱-۴. حقوق مجروحان در مخاصمات مسلحانه

در ایام قدیم اعمال مراقبت‌های پزشکی نسبت به مجروحان و بیماران جنگی به جهت احد نامه‌های ویژه انجام می‌گرفت که در جریان هر جنگ از سوی فرماندهان نظامی طرفین همان جنگ منعقد می‌گردید نخستین قرارداد بین‌المللی درباره بهبود سرنوشته مجروحان و بیماران جنگی احد نامه ژنو مورخ ۲۲ اوت ۱۸۶۴ می‌باشد که تاسیس صلیب سرخ جهانی در آن مقرر شده است همچنین طبق ماده ۸ شماره ۱ احد نامه ژنو مجروحان و بیماران شامل افراد نظامی و غیرنظامی میشود که جهت جراحات بیماری یا ناتوانی‌های دیگر یا اختلالات جسمانی یا روانی نیاز به مراقبت‌های پزشکی دارند و از هرگونه عمل خصمانه ممانعت می‌نمایند اعضای نیروهای مسلح و دیگر اشخاصی که هنگام مخاصمات مسلحانه اعم از بین‌المللی و غیر بین‌المللی مجروح یا بیمار یا مصدوم می‌شوند می‌بایستی در هر شرایطی از تعرض مصون بمانند با قربانیان در هر شرایطی باید رفتار انسانی داشت و با ساختن عمدی بدون امداد پزشکی هرگونه تبعیض در درمان سستی و عدم استفاده از امکانات موجود برای مراقبت ممنوع می‌باشد در معاهدات بین‌المللی حمایت‌کننده کشورهای متخاصم را مکلف به قبول مراقبت و درمان مجروحان بیماران جنگی و مصدومین نموده است. (ضیائی بیگدلی، ۱۴۰۰؛ ۱۸۱ و ۱۷۸)

۴-۱-۴. حقوق اسیران در مخاصمات مسلحانه

یکی از جنبه‌های بارز حقوق بشر در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی که نسبت به دیگر مقررات مربوط از قدرت اجرایی بیشتری را دارا می‌باشند قواعد حاکم بر رفتار با اسیران جنگی است قواعد و مقررات حقوقی حاکم و رفتار اسیران جنگی تا مدت‌ها جنبه عرفی داشت اما در حال حاضر تابع نظامی می‌باشد که به سبب اسناد بین‌المللی مهمی معین شده است که از جمله مهمترین اسناد بین‌المللی در ارتباط با آن

اعلامیه ۱۸۷۴ مواد ۲۳ و ۲۴ عهدنامه ژنو مورخه ۲۷ ژانویه ۱۹۲۹ در زمینه بهبود سرنوشت اسیران جنگی عهدنامه سوم ژنو مورخه ۱۲ ۱۹۴۹ درباره رفتار با اسیران جنگی می باشد.

وضعیت حقوقی اسیران به این شکل است که آنان از ابتدا دستگیری ضمن پیروی از قواعد قوانین و مقررات و دستورات فرامین کشور اسیر کننده وضعیت حقوقی ویژه‌ای را دارند که در هیچ حالتی نمی توانند از حقوقی که در عهدنامه سوم به آنها داده سرپیچی نمایند که از جمله رفتار انسانی نسبت به اسیران حفظ و نگهداری از اسیران اعلام مشخصات اسیران ممنوعیت کشورها از اجبار اسیران به دادن اطلاعات اعلام اسارت به کشورهای متبوع اسیران شرایط زندگی در اردوگاه‌های اسیران اشتغال به کار اسیران مسمومیت اموال شخصی. اسیران و دیگر موارد می باشد اصولاً برخورداری از وضعیت اسیران از لحظه اسارت تا پایان می باشد لذا بعضی از غیرنظامیان نیز می توانند از این وضعیت برخوردار شوند از جمله خدمه کشتی های بازرگانی یا نوع آب و هوایی غیرنظامی خبرنگاران جنگی و دفتر مددکاران بهداشتی و مذهبی علاوه بر آن زمانی که اسیر جنگی در سرزمین دشمن فوت کند یا طبق معامله متقابل با اسیر جنگی کشور طرف مخاصمه مبادله شود یا فرار نماید و از چارچوب کشور اصیل کننده خارج گردد یا بر اثر جراحت و بیماری شدید آزاد شود اسارت پایان یافته است. (ضیائی بیگدلی، ۱۴۰۱: ۱۷۸ و ۱۶۲)

کنوانسیون ژنو نیز برای اسرا حقوقی مشخص نموده و می‌گوید: باید مطابق با قوانین اسرای جنگی با وی رفتار شود حتی اگر در مورد وضعیت وی شک و تردید وجود داشته باشد. در هر شرایطی باید با اسرای جنگی به صورت انسانی رفتار و به شخصیت آنها احترام گذاشته شود و آبرو و حرمت آنها حفظ گردد. با زنان نیز باید با احترام متناسب با جنسیت آنها رفتار شود بنا بر دلایل امنیتی نیرو یا قوای بازداشت‌کننده ممکن است آزادی آنها را محدود کند اما نمی‌تواند آنها را زندانی کند مگر آن‌که عملی خلاف قانون انجام دهند. قبل از صدور هر حکمی، اسرا باید امکان دفاع از خود را داشته باشند. نیروی بازداشت‌کننده باید به اسرای جنگ غذا و لباس رایگان به اندازه کافی بدهد، برای آنها محل سکونتی همانند محل سکونت نیروهای خود تهیه کند و امکانات پزشکی را در حدی که سلامتی آنان را تضمین کند در اختیارشان بگذارد. اسرا باید بتوانند اسیر شدن خود را به آشنایان نزدیک و شعبه مرکزی ردیابی کمیته بین‌المللی صلیب سرخ اطلاع دهند. از آن پس آنها باید بتوانند به طور منظم با آشنایان خود مکاتبه داشته و اقلام کمی دریافت کرده و با روحانیون دین خود دیدار و ملاقات کنند. اسیران مجاز هستند یک سخنگو (نماینده زندانیان) تعیین کنند. این سخنگو می‌تواند به نمایندگی از سایر اسرا با مقامات نیروی بازداشت‌کننده و سازمان‌های بشردوستانه مذاکره کند. اسرا حق دارند شکایات و درخواست‌های خود را به نمایندگان نیروهای

حمایت‌کننده مانند نمایندگان کمیته بین‌الملل صلیب سرخ که از اردوگاه آنان بازدید می‌کنند، ارجاع دهند و یا خود به طور مستقیم و یا از طریق نماینده خود به گفت‌وگو و مذاکره با آنان بپردازند. (خبرگزاری ایسنا؛ خلاصه کنوانسیون‌های ژنو: ۱۴۰۱)

۴-۲. سایر حقوق غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه

۴-۲-۱. حق پناهندگی

یکی از حقوق افراد غیر نظامی در هنگام بروز جنگ حق پناهندگی است دولت‌ها وظیفه دارند که از اتباع خود حمایت کنند. اما هنگام مخاصمات مسلحانه، ممکن است که جلای وطن نموده و برای یافتن پناهگاهی امن وارد کشورهای دیگر گردند. در این جاست که جامعه بین‌المللی پای پیش می‌گذارد و به حمایت از این افراد می‌پردازد تا حقوق این افراد تضمین گردد. مجمع عمومی سازمان ملل متحد پس از جنگ جهانی اقدام به تاسیس کمیساریای عالی پناهندگان ملل متحد نمود که این سازمان متولی رسیدگی به وضعیت پناهندگان می‌باشد. البته گروه‌های حقوق بشری دیگری هم طرف همکاری این سازمان می‌باشند اما مسئول اصلی امداد رسانی به پناهندگان، کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد می‌باشد. (ضیای بیگدلی محمدرضا: ۱۴۰۱)

اعلامیه جهانی حقوق بشر حقوق پناهندگی چنین بیان می‌دارد که هرکس حق دارد در برابر آزار، پناهندگی را در کشورهای دیگر جستجو نماید و از آن بهره‌مند گردد. کنوانسیون چهارم ژنو در مورد حمایت از افراد غیر نظامی در زمان جنگ ۱۹۴۹ این کنوانسیون نیز مشتمل بر ماده‌ای است که در وضعیتی که مخاصمات مسلحانه داخلی یا بین‌المللی رخ داده می‌تواند از پناهندگان حمایت کند. این ماده چنین بیان می‌دارد: دولت بازداشت‌کننده در موقع اخذ تصمیمات نظارتی، پناهندگانی را که عملاً از حمایت هیچ دولتی بهره‌مند نیستند صرفاً به اعتبار اینکه از نظر حقوقی به دولت دشمن تعلق دارند مشمول معامله با خارجیان دشمن قرار نخواهد داد»

پروتکل ۱۹۶۷ در مورد وضعیت پناهندگی سه موضوع اصلی را تحت پوشش قرار می‌دهد که عبارتند

از:

۱. تعریف اولیه پناهنده و همچنین شرایط پایان وضعیت پناهندگی

۲. وضعیت حقوقی، حقوق و تعهدات پناهندگان در کشور پناهنده از جمله حق برخوردار شدن از حمایت اصل منع اعاده یا بازگشت قهری به کشوری که حیات یا آزادی آنها در آن کشور در معرض تهدید خواهد بود

۳. تعهدات دولت‌ها شامل همکاری با کمیساریای پناهندگان در اجرای وظایف و کمک به وظیفه نظارت آن بر کاربرد کنوانسیون، دولت‌ها با الحاق به پروتکل موافقت می‌کنند که غالب مواد کنوانسیون پناهندگان را در مورد تمام افراد تحت پوشش تعریف پروتکل از پناهنده اعمال نمایند. این در حالی است که اکثریت قریب به اتفاق دولت‌های عضو کنوانسیون، عضو پروتکل الحاقی نیز می‌باشند. در حال حاضر ۱۴۴ کشور عضو پروتکل ۱۹۶۷ می‌باشند. این مورد نشان می‌دهد که کنوانسیون ۱۹۵۱ و پروتکل ۱۹۶۷ همچنان هسته مرکزی نظام بین‌المللی حمایت از پناهندگان هستند. (اسدی پور احسان، و ثوقی بابک، مصطفی نامدار، ۱۳۹۹)

۲-۲-۲. حق جبران خسارت

قواعد حقوق بشر در ارتباط با حقوق و حمایت از قربانیان و جبران خسارت آنان در مقایسه با قواعد حقوق بین‌الملل کیفری بسیار پیشرفته‌تر محسوب می‌شوند و با سرعت بیشتری تکامل یافته است. بسیاری از اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر، چارچوب کلی حقوقی‌ای را برای حق جبران خسارت و دریافت غرامت قربانیان نقض حقوق بشر بنا نهاده‌اند و تعهداتی را برای پیگرد و مجازات مسوولین نقض‌های حقوق بشر مقرر کرده‌اند. بر طبق این اسناد، اشخاصی که حقوق اساسی‌شان در نتیجه اعمال غیر قانونی مقامات دولتی نقض شده است مستحق جبران خسارت می‌باشند و تعدادی از معاهدات حقوق بشری نیز مقررات ویژه‌ای برای پیگرد و مجازات مسوولین نقض‌های حقوق بشر و پرداخت غرامت به قربانیان معین کرده‌اند. (عباسی مجید، ۱۳۹۵: ۱۳)

اصول اساسی و راهنمای سازمان ملل متحد درباره حق جبران خسارت و پرداخت غرامت به قربانیان نقض‌های شدید حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی دیگر سند بین‌المللی مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد است که اهمیت مساله دادخواهی و جبران خسارت قربانیان نقض‌های جدی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی و تعهد جامعه بین‌الملل برای رسیدگی به رنج و آسیب‌های قربانیان، بازماندگان و نسل‌های آینده را تأیید می‌کند. این سند بر حق دادخواهی موثر قربانیان برای جبران خسارت و پرداخت غرامت تأکید کرده و همچنین وظایف دولت‌ها در تحقیق، پیگرد و مجازات عاملین نقض‌های گسترده در راستای اجرای عدالت برای قربانیان یادآور می‌شود. اصول کلی سازمان ملل متحد برای حمایت و ترویج حقوق بشر از طریق اقدام برای مقابله با بی‌کیفری سند دیگری است که به تعهدات کلی دولت‌ها برای اقدام موثر برای مقابله با بی‌کیفری و جبران خسارت موثر قربانیان و تضمین دریافت غرامت برای

آسیب‌هایی که متحمل شده‌اند اشاره دارد. این سند، حقوق متعددی را از جمله حق بر دانستن، حق بر عدالت، حق دریافت غرامت و تضمین عدم ارتکاب مجدد را برای قربانیان به رسمیت شناخته است.

حق جبران خسارت موثر، حق رفتار شدن بر اساس احترام و کرامت، حق حمایت و مساعدت و حق درخواست غرامت از جمله حقوقی است که در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای برای قربانیان نقض‌های شدید حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه بین‌المللی را به رسمیت شناخته شده است. حق جبران خسارت موثر شامل حق پیگرد و مجازات افرادی است که مسئول نقض‌های گسترده حقوق بشری می‌باشند و از طریق دادگاه صالح به منظور جبران خسارت کافی و موثر قربانیان اعمال می‌شود. حق رفتار شدن بر اساس احترام و کرامت شامل آگاه ساختن قربانیان از حقوق و منافع شان و در جریان قرار دادن آنان از همه مراحل دادخواهی و وضعیت رسیدگی به منافع شان می‌باشد. حق برخورداری از حمایت و مساعدت شامل حمایت از قربانیان در جریان رسیدگی‌های قضایی و پس از آن، حراست از حریم خصوصی و حمایت و اطمینان از امنیت قربانیان، خانواده شان و شاهدان در برابر ارعاب و تلافی و فراهم آوردن کمک‌های لازم مادی، پزشکی، روانی و اجتماعی می‌باشد. حق درخواست غرامت به معنای پرداخت غرامت کافی، موثر و فوری به قربانیان متناسب با شدت نقض و آسیب‌هایی که متحمل شده‌اند می‌باشد. شیوه‌های جبران خسارت بر اساس مقررات اسناد مربوطه به طور کلی از طریق پرداخت غرامت، اعاده وضعیت به سابق، بازپروری و توانبخشی، اقناع و رضایتمندی قربانیان و بالاخره تضمین عدم تکرار صورت خواهد گرفت.

(پورعیسی، حمید، ۱۳۹۹: ۹)

قربانیان نقض‌های فاحش قانون بین‌المللی حقوق بشر و نقض‌های شدید قانون بین‌المللی بشردوستانه باید براساس قانون داخلی و حقوق بین‌الملل، و با توجه به شرایط فردی، آن‌گونه که مناسب است و متناسب با شدت نقض و شرایط هر مورد، چنان که در بندهای ۱۹ تا ۲۳ پیش‌بینی شده خسارت کامل و موثر دریافت کنند، که شامل شکل‌های زیر است: اعاده وضع قبلی، پرداخت غرامت، ترمیم و بازپروری، جلب رضایت و تضمین‌هایی برای عدم تکرار (اصول و رهنمودهای اساسی: ۱۳۹۲: قطعنامه ۶۰/۱۴۷)

۴-۲-۳. حق دادخواهی قربانیان

دادخواهی حق مسلم هر فرد غیر نظامی زیان دیده از مخاصمات مسلحانه است در نظام‌های بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر حق دادخواهی به افراد داده شده است برای نمونه بند ۵ ماده ۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ و ماده ۴۰ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادیهای اساسی مصوب ۱۹۵۰

حق افراد به عنوان متمتع این از حقوق بشر در استیفای این نحو به رسمیت شناخته شده است حق دادخواهی برای نقض های فاحش قانون بین المللی حقوق بشر و نقض های شدید قانون بین المللی بشردوستانه شامل حق قربانی به برخورداری از موارد زیر براساس پیش بینی های حقوق بین الملل است:

الف) دسترسی برابر و موثر به عدالت؛

ب) جبران کافی، موثر و فوری خسارات به علت آسیب تحمل شده؛

ج) دسترسی به اطلاعات مربوطه درباره نقض ها و سازوکارهای جبران خسارت قربانی نقض فاحش قانون بین المللی حقوق بشر یا نقض شدید قانون بین المللی بشردوستانه باید دسترسی برابر به حق دادخواهی موثر قضایی به گونه ای که براساس حقوق بین الملل پیش بینی شده، داشته باشد. حق دادخواهی های دیگر که در اختیار قربانی است شامل دسترسی به نهادهای اداری و سایر نهادها و همچنین سازوکارهای روش ها و شیوه های انجام شده براساس قانون ملی است. تعهدات ایجاد شده براساس حقوق بی نالملل برای تضمین حق دسترسی به دادرسی مبتنی بر عدالت و مطلوب و بی طرفانه باید در قوانین ملی منعکس شود. به این منظور کشورها باید:

الف) از طریق سازوکارهای خصوصی و عمومی، اطلاعات درباره تمامی حقوق دادخواهی را که برای نقض های فاحش قانون بی نالمللی حقوق بشر و نقض های شدید قانون بین المللی بشردوستانه در دسترس است منتشر کنند؛

ب) برای به حداقل رساندن ناراحتی قربانیان و نمایندگان آنان، حفاظت در برابر مداخله غیرقانونی به حریم خصوصی آنان آن طور که مناسب است و تضمین ایمنی آنان در برابر ارعاب و انتقام جویی، همچنین خانواده ها و شهود آنان، پیش از، در جریان و پس از مراحل دادرسی که بر منافع قربانیان تأثیر می گذارد، تدابیر لازم به عمل آورند؛

ج) به قربانیانی که در صدد دستیابی به عدالت هستند، کمک مناسب ارائه دهند.

د) کلیه امکانات حقوقی، دیپلماتیک و کنسولی مناسب را برای تضمین این امر که قربانیان بتوانند حقوق خود را برای حق دادخواهی جهت نقض های فاحش قانون بین المللی حقوق بشر یا نقض های قانون بین المللی بشردوستانه اعمال کنند، در دسترس آنان قرار دهند. کشورها علاوه بر ایجاد امکان دسترسی افراد به عدالت، باید تلاش کنند امکاناتی به وجود آورند که به گروه های قربانیان اجازه دهند آن طور که مناسب است برای ارائه ادعای خسارت و دریافت خسارت اقدام کنند. (اصول و رهنمودها؛ ۱۳۹۲)

۵. حقوق غیر نظامیان در حقوق بین‌المللی بشر دوستانه

۱-۵. حق حمایت

حقوق بشردوستانه در واقع بخشی از حقوق جنگ به شمار می‌رود چرا که حقوق بشر دوستانه مجموع قواعد بین‌المللی حاکم بر زمان جنگ است که عمدتاً جنبه حمایتی دارند، مانند حمایت از افراد نظامی و غیرنظامی؛ اموال و اهداف غیرنظامی در جنگ، مفهوم حقوقی اقدامات مقابله به مثل مسلحانه، آغاز و پایان جنگ و.... دارد. حقوق بین‌المللی بشردوستانه از کسانی که در جنگ‌ها مشارکت نمی‌کنند، مانند غیرنظامیان و پرسنل نظامی مذهبی محافظت می‌کند. همچنین از کسانی محافظت می‌کند که دیگر در جنگ مشارکتی ندارند، مانند مجروحین، کشتی‌شکستگان و مبارزان بیمار و اسرای جنگی. این افراد از حق زندگی و احترام به تمامیت جسمی و روحی برخوردار هستند. آنها همچنین از ضمانت‌های قانونی برخوردار هستند و با آنها باید در تمامی شرایط به صورت بشردوستانه و بدون هیچ تبعیضی رفتار شود. (Affairs : 2014)

گروه‌ها و مکان‌های مورد حمایت حقوق بشردوستانه: غیرنظامیان مجروحان، بیماران اسرای جنگی، نشان‌ها صلیب سرخ، هلال احمر اموال فرهنگی، مساجد، اماکن مقدس، کلیساها و ...
حقوق بشردوستانه به مثابه عامل نظام بخش و محدود کننده طرفین درگیر بر اعمال و استفاده از ابزارهای جنگی از اصول و قواعد متعدد تشکیل یافته است. این اصول بشردوستانه قبل از آنکه در مقررات لاهه و کنوانسیون‌های ژنو به صورت مدون و موضوع تدوین گردد، در حقوق اسلامی سابقه‌ی دیرینه‌ای دارند. (ضیایی بیگدلی محمدرضا، ۱۴۰۰؛ ۵۵۶)

۱-۱-۵. اصل تفکیک

نظامیان بایستی در تمامی زمان‌ها بین جمعیت غیرنظامی و نظامی دشمن و به این اهداف غیرنظامی به اهداف نظامی تمایز قائل شوند و هر گونه حمله خود را فقط متوجه نظامیان و احترام نظامی نموده و از هرگونه حمله علیه غیرنظامی به اهداف غیرنظامی ممانعت شود آنها را مورد تعرض قرار ندهند در نظام حقوق بشردوستانه اصل تفکیک به عنوان یکی از مهم‌ترین اصول حمایتی حاکم بر حقوق بشردوستانه مورد شناسایی قرار گرفته است یکی از اصول انسانی حاکم بر جنگ آن است که بین نظامیان و غیرنظامیان تفکیک و عمل آمده به افراد و جمعیت غیرنظامی مورد تهاجم قرار نگیرند تمایز بین افراد نظامی و افراد عادی مسئله قدیمی در تاریخ جنگ حال بود و تا قرون وسطا در جنگ‌ها تمامی ساکنان کشور هوشمند مانند هم بوده و با هم به یک مدل رفتار می‌شد. (سعیدی سمانه، ۱۳۹۷)

اصل ایجاد تفکیک میان افراد نظامی و غیرنظامی نخستین بار در اعلامیه سن پترزبورگ وضع شد، این اصل اظهار می‌دارد که: «تنها هدف قانونی که دولتها حین جنگ باید تلاش کنند بدان دست یابند آن است که قوای نظامی دشمن را تضعیف کند». در ماده ۴۸ پروتکل الحاقی اول نیز مقرر گردیده است که: باید همواره غیرنظامیان را از نظامیان و اهداف غیرنظامی را از اهداف نظامی تمیز داد و در نتیجه عملیات نظامی را فقط به اهداف نظامی معطوف داشت. (نجفی محمد حسین، ۱۳۶۲، ۷۴-۷۳)

۵-۱-۲. اصل تناسب

براساس این اصل، صدمات حاصله ناشی از یک حمله در مقایسه با مزیت نظامی مستقیم و قطعی حاصل از آن عملیات، باید متناسب باشد. بر مبنای اصل تناسب نیاز است که یک مهاجم اقدامات احتیاطی اتخاذ نماید که اثرات حمله را نسبت به غیرنظامیان را به حداقل برساند. اتخاذ اقدامات احتیاطی در انتخاب سلاح و تاکتیک، به گونهای صورت پذیرد که خسارات جانبی به اهداف غیرنظامی و آسیب اتفاقی به غیرنظامیان به حداقل رسانده شود؛ و انتخاب هدف از میان اهداف بالقوه منجر به ارائه برتری نظامی در پرتو همین اصل چنانکه دستوری مبنی بر این باشد که اشخاص تحت حمایت نبایستی زنده بمانند، جنایت جنگی رخ میدهد. (بهزاد سیفی، ۱۳۹۸ ش ۱۹)

در میان اسناد بین‌المللی اصل تناسب در ماده ۵۱ (۵) (ب) از پروتکل الحاقی اول به کنوانسیون‌های ژنو پیش‌بینی شده است و در ماده ۵۷ تکرار گردیده است. به موجب این ماده «در هیچ حادثه‌ای نباید میزان خسارت نسبت به مزیت نظامی مستقیم و پیش‌بینی شده بیشتر باشد. اصل تناسب در پروتکل دوم و پروتکل اصلاحی منضم به کنوانسیون برخی سلاح‌های متعارف نیز گنجانده شده است. علاوه بر این به موجب ماده ۸ (۲) ب (۴) اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، حمله عمدی با علم به این که چنین حمله‌ای به طور ضمنی باعث اتلاف جان یا آسیب رساندن به غیرنظامیان یا صدمه زدن به اموال غیرنظامی می‌شود و به وضوح زیاده بر مزیت نظامی مستقیم و عینی مورد انتظار است، جنایت جنگی در جریان درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی، محسوب می‌شود. این اصل در معاهدات جدید که قابلیت اعمال بر مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی را دارا می‌باشند، یعنی پروتکل اصلاحی ۲ منضم به کنوانسیون برخی سلاح‌های متعارف، گنجانده شده است. به علاوه همین اصل در سایر اسناد ناظر به درگیری‌های مسلحانه غیر بین‌المللی نیز وارد شده است. (آلورمن کارولین و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲۴، ۱۲۳)

۳-۱-۵. اصل اقدامات احتیاطی

اصل اقدامات احتیاطی در حمله به خسارت یا تلفات جانبی اشاره دارد. اگر در طول حمله به اهداف نظامی مشروع، جراحت جزئی به غیرنظامیان یا خسارت جانبی به اهداف غیرنظامی وارد شود. در هنگام حمله، فرماندهان نظامی ملزم به رعایت اقدامات احتیاطی می‌باشند. کتابچه راهنمای سانرمو حاوی یک بخش در مورد اتخاذ اقدامات احتیاطی قبل از راه اندازی یک حمله، مشابه آنچه که در ماده ۵۱ پروتکل اول درج شده است، می‌باشد که برای کمک به جلوگیری از حملات غیرقانونی در نظر گرفته شده است. (سیفی بهزاد، ۱۳۹۸:ش ۱۹)

۵-۲. حق حیات

حق حیات مهم ترین حق است که از حمایت حقوق بشردوستانه برخوردار است و بخش زیادی از مقررات این حقوق به حمایت از حیات ویژه حیات غیرنظامیان به افرادی که در مخاصمات درگیری نیستند اختصاص دارد طبق حقوق بشردوستانه هر فردی به عنوان یک رزمنده یا به عنوان یکی از افراد تحت حمایت یعنی یک غیرنظامی یا یک اسیر جنگی یا رزمنده‌ای که به دلیل جراحت یا بیماری یا به هر علت دیگری ناتوان شده صلاح خویش را بر زمین گذاشته است طبقه بندی می شود و برخورداری وی از حق حیات بستگی به وضعیت وی در تعلق به این طبقات داشته در صورت تغییر طبقه بندی چگونگی این حق نیز تغییر می کند. (سعیدی سمانه، ۱۳۹۷)

قربانی شدن افراد غیرنظامی بویژه کودکان و زنان در مناطق نظامی و سیاسی کشورها اساسی ترین و بدیهی ترین حقوق آنها یعنی حق حیات آنها را نقض می کند غیر انسانی بودن کشتارها آنقدر از اثبات آن ها و اسناد استرداد به ماهیت حقوقی بین المللی با این حال یادآوری معادلات بین المللی دولت های درگیر مخاصمات مسلحانه وجدان ناهوشیاری جنگ طلبانه سرمست قدرت را به چالش خواهد کشید بنابر معادل مختلف بین المللی افراد غیرنظامی به ویژه کودکان باید از عوارض زیانبار و عملیات نظامی طرف های متخاصم مصون باشند باشند. (پور خلیلی محمد رضا ، ۱۳۸۸: ۱۴۹)

حق حیات ناظر بر این موضوع است که هر انسانی حق طبیعی و ذاتی و زندگی دارد و نمی توان فراتر از قانون و محاکمه عادلانه این حق را از وی گرفت اقدامهای فرا قضایی اعدام غیرقانونی ناپدید کردن اجباری از مصادیق اصل و حق زندگی است علاوه بر منشور حقوق بشر اسلامی حق زندگی در اسناد منشور آفریقایی حقوق بشر و کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر ماده ۴ اعلامیه آمریکایی درباره حقوق و وظایف

انسانی ماده یک کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادیهای اساسی ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ماده ۶ مورد تاکید قرار گرفته است. (2017), ijrcenter.

۳-۵. حق ممنوعیت شکنجه و رفتارهای غیر انسانی

ممنوعیت شکنجه و رفتار غیر انسانی از پیامدهای حق حیات است که در کنوانسیون ها و پروتکل های ژنو سریعاً مورد اشاره قرار گرفته است ماده ۳۱ و استون چهارم و ماده ۷۵ پروتکل اول در واقع بخش وسیعی از این اسناد دربردارنده قواعد و روش هایی برای چگونگی رفتار انسانی با قربانیان مخاصمات مسلحانه می باشد (سعیدی سمانه، ۱۳۹۷)

ماده ۳ مشترک کنوانسیون های چهارگانه ژنو واجد ممنوعیت های جدی درباره غیرنظامیان در اسارت است. با وجود این، رفتارهایی مانند کشتن، حبس غیرقانونی، شکنجه، رفتار ظالمانه، رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز از جمله جرایمی هستند که علیه اسرای نظامی و غیر نظامی جنگ در طول مخاصمات مسلحانه صورت می گیرند.

مقررات اساسنامه در ارتباط با ممنوعیت شکنجه، رفتارهای ظالمانه و غیرانسانی با غیرنظامیان و اسرای جنگ بازتکرار حقوق مخاصمات مسلحانه است. از این حیث، ماده ۸ اساسنامه مؤید صلاحیت دیوان بین المللی کیفری در ارتباط با ممنوعیت های مقرر در حقوق بین الملل بشردوستانه عرفی است. ماده ۷ (۲) e اساسنامه رسیدگی به جرم شکنجه را در صلاحیت دیوان بین المللی کیفری قرار داده است و ماده ۸ (۲) a اساسنامه شکنجه و رفتارهای غیرانسانی را به عنوان رفتار ناقض ماده ۳ مشترک کنوانسیون های چهارگانه ژنو ذیل مفهوم جرم جنگی قابل مجازات در دیوان بین المللی کیفری معرفی کرده است. ممنوعیت شکنجه در حقوق بین الملل از قواعد آمره و از بایسته های حقوق بی ناملل عرفی است که تحت هیچ شرایطی حتی در زمان مخاصمات مسلحانه قابل تعلیق نیست. ممنوعیت شکنجه از تعهدات سلبی دولت ها است. دولت ها متعهد هستند تا وقوع شکنجه افراد تحت صلاحیت جلوگیری کنند. Daniel, Shah and Sivakumaran.2014;183

دولت ها مکلف به قانون گذاری لازم و مؤثر بر ممنوعیت شکنجه و پیش بینی سازکارهای اجرایی بر پیشگیری از وقوع شکنجه هستند. تجاوز جنسی، شوک الکترونیکی، ضرب و شتم شدید، آویزان کردن از مچ دست، قرار دادن در معرض سرما یا گرمای شدید برای مدت طولانی و دیگر رفتارهای جسمی و روانی از مصادیق شکنجه هستند. کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه شکنجه، دولتهای عضو را به انجام اقدامات مقتضی بر پیشگیری از وقوع شکنجه یا مجازات هر نوع شکنجه مکلف کرده است. بنابراین دولتها مکلف هستند تا از هر نوع مانع حقوقی یا دیگر موانع القا کننده شکنجه و سوءرفتارهای مشابه جلوگیری کنند.

دولت‌ها باید این موانع را برطرف کنند و اقدامات مثبت و موثری را برای جلوگیری از وقوع شکنجه به عمل بیاورند. ۲: ۲۰۰۸، Committee Against Torture

نتیجه‌گیری

حقوق بین‌المللی بشردوستانه از غیرنظامیان و پرسنل نظامی مذهبی مجروحین، مبارزان بیمار و اسرای جنگی که از حق حیات و احترام به تمامیت جسمی و روحی برخوردار هستند. حمایت می‌نماید آنها همچنین از ضمانت‌های قانونی برخوردار هستند و با آنها باید در تمامی شرایط به صورت بشردوستانه و بدون هیچ تبعیضی رفتار شود. تعهد دولت‌ها بر جرم‌انگاری شکنجه و وضع مجازات شدید برای این جرم باعث می‌شود تا ممنوعیت آن در سطح جامعه تقویت شود، مقامات رسمی نیز در القا ممنوعیت آن توفیق بیشتری داشته باشند و جامعه نیز از دولت تقاضای تعقیب ناقضان آن را داشته باشد. تعهد دولت‌ها در این ارتباط به نحو مقرر در کنوانسیون علیه شکنجه از موجبات مسئولیت بین‌المللی آن‌ها به خاطر رفتار مقامات رسمی و دیگر افراد تحت کنترل و صلاحیت آن‌ها در تایید، دستور یا ارتکاب شکنجه است. لذا هر دولت عضو باید شکنجه یا سوءرفتار با افراد توقیف یا بازداشت شده را ممنوع کند، از وقوع آن جلوگیری کند و عوامل آن را تعقیب و مجازات کند.

نهادهای حقوق بشری خصوصاً نهادهای مربوط به حقوق کودکان و زنان هنوز نتوانستند با اقدام موثر و جدی خود مانع نقض حقوق بنیادین از جمله حق حیات حق من شکنجه و سایر حقوق افراد غیرنظامی در عرصه مخاصمات مسلحانه بویژه جنایات‌های اخیر گروه‌های تروریستی تحت حمایت اسرائیل آمریکا و سایر متحدانش در کشورهای مسلمان شوند در حوزه تعقیب متجاوز به دلیل منافع سیاسی خاص دولتها و قدرت‌ها اقدام صحیح صورت نمی‌گیرد باید برای الزام دولت‌ها در دفاع از حقوق افراد غیرنظامی در جنگ‌ها دیوان کیفری بین‌المللی نقش مقتدرانه را ایفا نماید.

دولتها در مخاصمات مسلحانه با رعایت اصول حقوق بشر دوستانه اصل تفکیک همواره غیرنظامیان را از نظامیان و اهداف غیرنظامی را از اهداف نظامی تمیز داد و در نتیجه عملیات نظامی را فقط به اهداف نظامی معطوف داشت و بر مبنای اصل تناسب یک مهاجم اقدامات احتیاطی اتخاذ نمایند که اثرات حمله را نسبت به غیرنظامیان را به حداقل برسانند. اتخاذ اقدامات احتیاطی در انتخاب سلاح و تاکتیک به گونهای صورت پذیرد که خسارات جانبی به اهداف غیرنظامی و آسیب اتفاقی به غیرنظامیان به حداقل رسانده شود.

کشورها حقوق پناهندگان در کشور پناهنده از جمله حق حمایت، حق حیات، حق رفتار مناسب، حق برخوردار شدن از سایر حقوق افراد داخلی، حمایت اصل منع اعاده یا بازگشت قهری به کشوری که حیات یا آزادی آنها در آن کشور در معرض تهدید خواهد بود تضمین کنند و دولت‌ها با الحاق به پروتکل تعهدات خود را شامل همکاری با کمیساریای پناهندگان در اجرای وظایفش بخصوص امداد رسانی به پناهندگان و کمک به وظیفه نظارت آن بر کاربرد کنوانسیون، موافقت کنند و غالب مواد کنوانسیون پناهندگان، و اعلامیه حقوق بشر را در مورد تمام افراد پناهنده اعمال نمایند.

حق جبران خسارت موثر شامل حق پیگرد و مجازات افرادی است که مسئول نقض های گسترده حقوق بشری می باشند و از طریق دادگاه صالح به منظور جبران خسارت کافی و موثر اعمال میشود کشورها با انتشار اطلاعات درباره تمام حقوق دادخواهی از طریق سازو کارهای خصوصی و عمومی و با دسترسی عادلانه امکانات حقوق و دیپلماتیک و کنسولی مناسب حق دادخواهی و جبران خسارات را برای قربانیان نقض فاحش قانون حقوق بین الملل بشر تامین نمایند.

آموزش حرفه ای حقوق مخاصمات در زمان صلح، پیش شرط اساسی رفتار صحیح در زمان مخاصمه مسلحانه و ابزاری است برای حفظ حقوق غیر نظامیان و قربانیان، نجات انسانیت، نوع بشر، و تحقق است. توسعه آموزش و ارتقا سطح آگاهی ها به افراد، والدین، نیروهای نظامی و انتظامی، آموزگاران، روحانیون، نهادهای مردم نهاد و نیروهای حافظ صلح درباره حقوق غیرنظامیان بویژه زنان و کودکان در مخاصمات مسلحانه و تلاش در جهت حمایت عملی از آنان، از طریق خلع سلاح، ترخیص و بازگشت کودکان به خانواده و اجتماع و رعایت اصول حقوق بشر دوستانه و گامهایی دیگر در جهت حمایت بیشتر حقوق افراد غیر نظامی است.

منابع

- اسدی پور احسان ، وثوقی بابک ، نامدار مصطفی ، ۱۳۹۹؛ حق و حقوق پناهدگان بر اساس اسناد بین‌المللی.
- اصول و رهنمودهای اساسی درباره حق دادخواهی و جبران خسارت برای قربانیان موارد نقض فاحش قانون بین‌المللی حقوق بشر ۱۳۹۲؛ مصوب قطعنامه مجمع عمومی ۶۰/۱۴۷
- پور خلیلی محمدرضا، ۱۳۸۸؛ حقوق بین‌الملل عدم به کارگیری کودکان در مخاصمات مسلحانه مجله حقوقی عدالت، شماره ۸.
- پورعیسی، حمید، ۱۳۹۹؛ مسئولیت بین‌المللی دولتها و اصل تکلیف ترمیم خسارت، نشریه حقوق ملل، شماره ۳۹.
- جهان تیغ حسین و نجفی حسین، ۱۳۹۷؛ نقش و جایگاه پروتکل‌های الحاقی به کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ در حقوق بین‌الملل، جستارهای حقوق عمومی، سال دوم، شماره ۵.
- خبرگزاری ایسنا، ۱۴۰۱؛ خلاصه کنوانسیون‌های ژنو منتشر شده توسط کمیته بین‌المللی صلیب سرخ
- حمیدی، فریده ، قاسمیان، پروانه، صباغ، سولماز، ۱۳۸۵؛ حقوق زنان و حقوق بشر، تهران، روشنگران و مطالعات زنان .
- رجبی نفیسه، شادمان فر محمد رضا، ۱۳۹۸؛ بررسی جرائم بین‌المللی ارتكابی در سوریه، نشریه مطالعات حقوق، دوره جدید - شماره ۲ .
- سعیدی، سمانه، ۱۳۹۷؛ اسارت زنان در جنگ سوریه و عراق و وظیفه جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه معارف اسلامی .
- سیفی بهزاد، ۱۳۹۸؛ ضرورت آموزش حقوق مخاصمات مسلحانه، فصل‌نامه علمی ، شماره ۱۹ زمستان ۹۸.
- ضیای بیگدلی محمدرضا، ۱۴۰۰؛ حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ ۶۶، گنج دانش.
- ضیائی بیگدلی محمدرضا ۱۴۰۱؛ حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه، چاپ هفتم، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- ضیایی بیگدلی محمدرضا ، ۱۳۹۵؛ اسلام و حقوق بین‌الملل، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ دوازدهم .

- ضیایی بیگدلی محمدرضا ، ۱۴۰۰؛ حقوق جنگ و مخاصمات مسلحانه ، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ هفتم.
- عباسی مجید، ۱۳۹۵؛ نظریه اسلامی حقوق بشردوستانه و صلح بین‌المللی با تأکید بر کرامت ذاتی و ارزش انسان، پژوهش‌های سیاست اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۰.
- کاظمی رقیه، ۱۳۹۹؛ بررسی حقوق زنان در مخاصمات مسلحانه داخلی از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه. تهران ، گنج دانش .
- کارولین آلورمن، کنوت دورمن و همکاران، ۱۳۸۷؛ حقوق بین‌المللی بشردوستانه عرفی، مترجم دفتر امور بین‌الملل قوه قضائیه، تهران، انتشارات مجد، جلد اول.
- موسوی سید محمد، ۱۳۹۳؛ جنگ‌های نامتقارن در سوریه و تاثیر آن بر آینده انقلاب اسلامی حمایت از اطفال و نوجوانان بزهدیده در حقوق ایران، افغانستان و اسناد بین‌المللی، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه - میرمحمدی، سید مصطفی، ۱۳۸۷؛ حمایت از کودکان در مخاصمات مسلحانه رهیافت‌های حقوق بین‌الملل و حقوق اسلام، نشریه حقوق بشر ، دوره سوم، شماره ۱.
- میر محمدی سید مصطفی ، ۱۳۸۷؛ حمایت از کودکان در مخاصمات مسلحانه ، قم، دانشگاه مفید.
- مروت مجتبی ، ۱۳۸۵؛ حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه ، مجله پژوهش حقوق و سیاست شماره ۸ .
- موذن زادگان حسن علی، حیدری محمد علی، نیکو منظری امین ، ۱۳۹۲؛ خصومت‌های مسلحانه و خشونت علیه زنان و کودکان از منظر مقررات بین‌المللی، نشریه زن و فرهنگ ، شماره ۱۷.
- نامامیان پیمان و طیبی سبحان، ۱۳۹۲؛ حمایت از کودکان در محاسبات مسلحانه ، مجله دادرسی ، شماره ۹۹ .
- نجفی محمد حسین ، ۱۳۹۶؛، جواهر الکلام، قم، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ج ۲۱ .

-ijrcenter,(2017), Right to Life, The International Justice Resource Center,
Available from: <http://www.ijrcenter.org/thematic-researchguides/ right-to-life/>
-Daniel, M; Sangeeta, S and Sandesh, S (2014), International Human Rights
Law, 2th ed., Oxford University Press.
-Committee against Torture (2008), “General Comment No.2, Convention
against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or
Punishment”, CAT/C/GC/2, 24 January 2008.

-ABCs of International Humanitarian Law. (2nd edition). (2014). Federal
department of Foreign Affairs, Bern: Switzerland. p. 5